

6. CIZINCI

Státní občanství se zjišťovalo ve všech sčítáních, avšak věcně srovnatelné jsou pouze výsledky sčítání 2001 a 2011. I když se občanství (dříve formulováno též jako státní příslušnost) uvádělo na sčítacím formuláři většinou slovně, zpracování bylo v minulosti velmi zjednodušené. Např. v roce 1991 byly kódovány a publikovány pouze tři skupiny – občanství ČR, SR a jiné státní občanství. Počet cizinců byl na území republiky zcela bezvýznamný a členění na Českou republiku a Slovenskou republiku v době existence federativního uspořádání státu sloužilo především pro zpracování výstupů v územním republikovém členění.

Teprve po roce 1989 začala kategorie cizinců nabývat postupně na významu a po vstupu České republiky do Evropské unie se počet cizinců žijících dlouhodobě na našem území začal dynamičtěji zvyšovat a měnily se postupně i důvody pobytu cizinců na našem území. V roce 1991 byli ještě do počtu obyvatel zahrnuti cizinci pouze v případě, že měli na našem území trvalý pobyt. Většinou šlo o rodinné příslušníky – osoby, které uzavřely manželství s občanem ČR, příp. jejich děti. Ve sčítání 2001 byli do počtu obyvatel zahrnuti už i cizinci s povolením k dlouhodobému (přechodnému) pobytu. Byly tak získány první údaje o pracovní migraci, kdy cílovou zemí se stala Česká republika. Po vstupu do schengenského prostoru došlo v této oblasti k dalšímu rozvoji. V roce 2011, kdy byl poprvé uplatněn koncept obvykle bydlicího obyvatelstva, patřili do celkového počtu obyvatel navíc ještě cizinci bez povolení k pobytu, pokud splnili podmínky pro zahrnutí do obvykle bydlicího obyvatelstva.

Z uvedených důvodů je srovnání absolutních údajů v čase problematické a hodnocení vývoje mezi sčítáními 2001 a 2011 je omezeno. Ale i v samotných datech sčítání 2011 jsou jisté limitující faktory. Zejména je to skutečnost, že ve skupině cizinců ve srovnání s majoritní skupinou občanů ČR bylo vyšší zastoupení osob, které nevyplnily osobně sčítací formulář a byly zařazeny do sčítání díky administrativnímu zdroji – Informačnímu systému evidence obyvatel, což ve svém důsledku znamenalo, že u řady charakteristik byla významně vyšší míra nezjištěných odpovědí.

Neměnná v čase byla definice cizince: cizincem ve sčítání byla osoba, která neměla státní občanství České republiky, ale měla občanství jiného státu. Občané s dvojitým občanstvím, z nichž jedno bylo ČR, nebyli považováni za cizince.

6.1. Vývoj počtu cizinců

V České republice žilo k 26. 3. 2011 celkem **422 276 cizinců** s obvyklým pobytem. Nejvíce jich pocházelo z Evropy – celkem 320 924 osob, druhou nejpočetnější skupinu tvořili občané ze zemí Asie – celkem 85 880 osob.

Zatímco v roce 1991 tvořili cizinci s trvalým pobytem 0,5 % populace (bez občanů Slovenské republiky, kteří by bývali tvořili dalších 1,6 %), v roce 2001 byl zaznamenán podíl trvale a dlouhodobě bydlicích cizinců 1,2 % a v roce 2011 cizinci s obvyklým pobytem dosáhli již 4 % počtu obyvatel.

Cizinci podle vybraných státních občanství v letech 2001 a 2011

Státní občanství	2001			2011		
	Počet obyvatel	Podíl (%)		Počet obyvatel	Podíl (%)	
		z počtu obyvatel	z počtu cizinců		z počtu obyvatel	z počtu cizinců
Cizinci celkem	124 668	1,2	100,0	422 276	4,0	100,0
z toho:						
Ukrajina	20 628	0,2	16,5	116 139	1,1	27,5
Slovensko	24 201	0,2	19,4	82 251	0,8	19,5
Vietnam	18 210	0,2	14,6	52 612	0,5	12,5
Rusko	7 696	0,1	6,2	31 545	0,3	7,5
Polsko	13 350	0,1	10,7	16 800	0,2	4,0
Německo	3 438	0,0	2,8	14 907	0,1	3,5

Největší skupinu cizinců tvořili v minulosti občané Slovenska. Po rozpadu federace a osamostatnění obou republik se počty osob s občanstvím Slovenské republiky radikálně snížily ze 166 363 osob v roce 1991 na 24 201 osob v roce 2001. Tento velký pokles byl způsoben mimo jiné tím, že velký počet občanů Slovenské

republiky nabyli po roce 1993 české státní občanství³¹. V období 2001 – 2011 došlo opět k růstu, přesto ale tvořili občané Slovenské republiky až druhou skupinu cizinců v pořadí podle absolutního počtu po Ukrajině.

Počet občanů Ukrajiny vzrostl za deset let nejdynamičtěji (téměř šestkrát) a stali se tak nejpočetnější skupinou cizinců v roce 2011. Následováni byli občany Slovenska, Vietnamu, Ruska, Polska a Německa. Počet cizinců ostatních státních příslušností nepřekročil hranici 10 tisíc osob.

6.2. Základní charakteristiky cizinců v roce 2011

Více než polovinu všech cizinců tvořily osoby s tzv. dlouhodobým pobytem (227 222 osob), tedy s přechodným pobytem na základě dlouhodobého víza či povolení k dlouhodobému pobytu nebo povolení k přechodnému pobytu, přičemž rozhodující byla délka pobytu nad 90 dnů. Více než třetina připadla na osoby s trvalým pobytem (146 388 osob) a více než desetina cizinců (48 666 osob) žila k datu sčítání na našem území bez registrovaného pobytu – většinou to byli občané signatářských států Schengenské smlouvy, pro něž platí volný pohyb osob na území Evropské unie.

Polovina všech cizinců žila ve městech se 100 000 a více obyvateli. Téměř čtvrtina ve městech o velikosti 10 000 až 99 999 obyvatel. Mezi jednotlivými státními občanstvími byly ale značné rozdíly. Koncentrace cizinců do stotisícových a větších měst platila jednoznačně pro občany Ruska a Ukrajiny. Ostatní státní občanství tak vysokých podílů již nedosahovala. Občané Slovenska a Vietnamu byli rozmístěni z hlediska velikostních skupin obcí rovnoměrněji; i u nich převládalo bydliště v největších městech, ale i zastoupení obcí do 10 000 obyvatel překročilo čtvrtinu jejich počtu. Specifické rozmístění měli občané Německa a Polska, u kterých byly nadprůměrné podíly v malých resp. nejmenších obcích a naopak výrazně podprůměrné podíly v největších městech.

Územní rozložení cizinců odpovídalo především důvodu pobytu těchto osob na našem území. V případě cizinců s trvalým pobytem bylo rozmístění rovnoměrnější, protože většinou souviselo s historicko-spoolečenským vývojem konkrétní oblasti (např. občané Německa a Polska žijí častěji v krajích, které sousedí se zemí jejich původu). Cizinci s přechodným dlouhodobým pobytem - pobývající v ČR většinou z důvodů pracovních - byli soustředěni hlavně do center s pracovními příležitostmi. Např. občané Ukrajiny a Ruska žili převážně v Praze a Středočeském kraji, občané Vietnamu v krajích s mezinárodními dálničními tahy a dalšími důležitými komunikacemi (kraj Ústecký, Karlovarský, Plzeňský) či občané Ruska v Karlovarském kraji (kulturní zázemí). Nejvíce cizinců však bylo v Praze a Středočeském kraji.

Z celkového počtu **cizinců bylo 242 303 mužů** (tj. 57,4 %) a **179 973 žen** (tj. 42,6 %). U jednotlivých státních občanství byl poměr mezi muži a ženami rozdílný a rovněž souvisel s účelem pobytu na území republiky. U občanů Ruska a Polska převažovaly mírně ženy, u občanů ze Slovenska, Ukrajiny, Vietnamu a Německa převažovali muži.

6.3. Věková struktura a rodinný stav cizinců

Charakteristickým znakem cizinců v ČR je výrazné zastoupení osob v produktivním věku, a to u mužů i žen. Podíly dětské složky do 14 let jsou nízké, s výjimkou občanů Vietnamu a Ruska, kde se blíží hodnotám celé populace, protože právě tato dvě občanství žijí na našem území častěji v rodinách či v rodinných komunitách.

S výjimkou občanství Německa (mužů i žen) a Polska (pouze žen) jsou pro věkovou strukturu cizinců typické i minimální podíly osob v poproduktivním věku. Poměrně vysoký podíl Polek v poproduktivním věku je ovlivněn v této věkové skupině převahou žen s trvalým pobytem – tedy ženami žijícími prakticky celý život na našem území; obecně platí, že cizinci s trvalým pobytem se ve větší míře blíží v charakteristikách celkové populaci České republiky.

³¹ *Od roku 1993 do 2005 nabylo státní občanství ČR více než 420 000 bývalých občanů Slovenska. Nejvyšší počty těchto osob o státní občanství ČR zažádaly hned v prvních letech po vzniku dvou samostatných republik, případně ještě v posledních měsících společného státu. Zažádat o státní občanství ČR bylo pro občany tehdy ještě společného státu možné nejprve na základě zákona č. 39/1969 Sb., o nabytí a pozbytí státního občanství. Dále bylo státní občanství ČR pro občany Slovenska možno nabyt na základě stejnojmenného zákona č. 40/1993 Sb. Od roku 1995 bylo pro občany Slovenska možné nabyt občanství ČR udělením, od roku 1999 rovněž prohlášením.*

Cizinci podle vybraných státních občanství, pohlaví a věku k 26. 3. 2011 v %

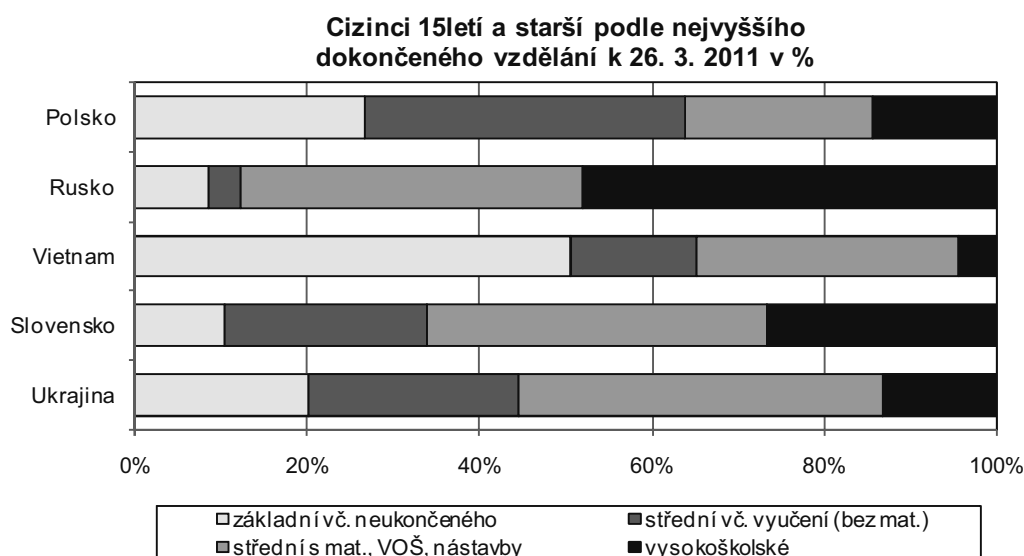
Státní občanství	Celkem			Muži			Ženy		
	Věková skupina								
	0 - 14	15 - 64	65 +	0 - 14	15 - 64	65 +	0 - 14	15 - 64	65 +
Cizinci celkem	8,1	88,7	2,8	7,2	90,0	2,4	9,2	86,9	3,3
z toho:									
Ukrajina	6,8	92,0	0,9	5,9	93,2	0,6	8,0	90,2	1,4
Slovensko	6,6	91,0	2,1	3,4	91,8	0,8	6,9	90,1	2,7
Vietnam	13,6	84,9	0,7	12,0	86,8	0,4	15,9	82,2	1,0
Rusko	12,5	82,4	4,5	14,0	81,9	3,5	11,3	82,7	5,4
Polsko	2,8	88,8	8,1	3,1	92,1	4,5	2,5	85,8	11,5
Německo	3,1	83,7	12,8	2,0	86,0	11,6	6,8	75,9	16,8

Rodinný stav není signifikantní charakteristikou skupiny cizinců a bez vazby na domácnosti nebo způsob bydlení sám o sobě nevypovídá o specifikách jednotlivých občanství. U cizinců starších 15 let byly poměrně vysoké podíly svobodných osob, ale i ženatých a vdaných, což korespondovalo s věkovou strukturou jednotlivých občanství. Vysoký podíl Polek v poproduktivním věku se ve struktuře podle rodinného stavu projevil nadprůměrným podílem ovdovělých žen (ve srovnání s ženami jiných občanství).

Kromě věku byly nejdůležitějšími charakteristikami cizinců ekonomická aktivita a vzdělanostní úroveň. Vzhledem k extrémním hodnotám nezjištěných odpovědí u občanství Německa, nejsou osoby s tímto občanstvím ve strukturách vzdělání a ekonomické aktivity samostatně hodnoceny.

6.4. Vzdělání cizinců

U otázky na nejvyšší dosažené vzdělání se u cizinců projevila vysoká míra non-response, neboť podíl nezjištěných odpovědí činil v průměru více než dvě pětiny. I přes tento limitující faktor bylo zřejmé, že skupina cizinců z hlediska vzdělání byla velmi diferencovaná. Z počtu osob, které nejvyšší ukončené vzdělání uvedly, byly výrazně nadprůměrné podíly vysokoškolského vzdělání u občanů Ruska a Slovenska. Naopak nejvyšší zastoupení základního vzdělání měly osoby s občanstvím Vietnamu (celá polovina z počtu osob, které vzdělání uvedly).

Z hlediska proporcí jednotlivých stupňů vzdělání u vybraných občanství převažovalo zastoupení úplného středního, vyššího a vysokoškolského vzdělání u Rusů (blížilo se 90 %) a u Slováků (dvě třetiny), zatímco u občanů Vietnamu a Polska převažovalo vzdělání základní, neukončené nebo střední bez maturity (v obou případech kolem dvou třetin počtu osob s uvedeným vzděláním). V případě Ukrajinců byly proporce více vyrovnané s pouze mírnou převahou úplného středního a vysokoškolského vzdělání.

6.5. Ekonomické charakteristiky

Nejdůležitější charakteristikou cizinců byla jejich **ekonomická aktivita**. I tento ukazatel byl ovlivněn vysokou non-response pohybující se okolo dvou pětín. Ve struktuře cizinců se zjištěnou ekonomickou aktivitou jednoznačně převažovaly osoby ekonomicky aktivní nad neaktivními. Taková relace platila pro všechna občanství, ale s různými proporcemi. Zatímco např. u občanů Slovenska a Ukrajiny se podíl ekonomicky aktivních blížil třem čtvrtinám osob se zjištěnou ekonomickou aktivitou, u občanů Ruska byla proporce mezi ekonomicky aktivními a neaktivními téměř vyrovnaná.

Cizinci se zjištěnou ekonomickou aktivitou k 26. 3. 2011 v %

Státní občanství	Ekonomicky aktivní				Ekonomicky neaktivní z počtu obyvatel
	z počtu obyvatel		ze zaměstnaných		
	zaměstnaní	nezaměstnaní	zaměstnanci	pracující na vlastní účet	
Cizinci celkem	60,2	5,9	61,8	22,4	33,9
z toho:					
Ukrajina	65,4	7,2	53,4	29,2	27,4
Slovensko	68,2	6,0	85,5	8,2	25,8
Vietnam	53,9	4,4	14,4	59,5	41,7
Rusko	46,1	4,8	41,2	24,4	49,1
Polsko	55,0	5,8	84,3	7,3	39,2

Podle postavení v zaměstnání u zaměstnaných osob, byli cizinci převážně v pozici zaměstnance. Platilo to i pro většinu konkrétních občanství, zejména pak pro občany Slovenska a Polska. Zcela jiná struktura zaměstnaných byla ale u osob s občanstvím Vietnamu, kde jednoznačně převažovaly osoby pracující na vlastní účet. Specifická struktura byla i u osob s občanstvím Ruska, kde byly kromě nejvyššího podílu zaměstnanců rovnoměrně zastoupeni také zaměstnavatelé (zaměstnávající osoby) a osoby pracující na vlastní účet. Zaměstnavatelé i zaměstnanci tvořili u občanů Ruska polovinu počtu zaměstnaných osob a samotný čtvrtinový podíl zaměstnavatelů byl v porovnání s jinými skupinami cizinců zcela unikátní hodnotou (pro srovnání: za cizince celkem činil podíl zaměstnavatelů na počtu zaměstnaných osob jen 2,3 %).

Nejvíce cizinců bylo zaměstnáno ve zpracovatelském průmyslu, ve velkoobchodě, maloobchodě, opravách a údržbách motorových vozidel a ve stavebnictví. Mezi skupinami cizinců byly jasné preference jednotlivých ekonomických odvětví. Zatímco zpracovatelský průmysl upřednostňovali nejvíce občané Polska a Slovenska, ve stavebnictví nacházeli nejvíce uplatnění občané Ukrajiny. Občané Vietnamu nejčastěji pracovali ve velkoobchodu a maloobchodu.

6.6. Bydlení cizinců

Pro domácnosti cizinců byla charakteristická zcela odlišná struktura bydlení ve srovnání s celkovou populací ČR.

V bytech bydleli k datu sčítání nejčastěji občané Ruska a Vietnamu. Tyto dvě skupiny rovněž měly nejnížší zastoupení bydlení v zařízení.

Podíly domácností jednotlivců byly téměř poloviční, výrazně nižší byly i podíly rodin.

Naopak pětinasobné byly podíly vícečlenných nerodinných domácností. Důvody byly nejčastěji ekonomické. Pokud už bydlelo více osob bez příbuzenských vztahů pohromadě, dělily se nejen o náklady na bydlení, ale rovněž společně hospodařily.

Cizinci podle způsobu bydlení k 26. 3. 2011 v %

Státní občanství	Z počtu obyvatel v % způsob bydlení		
	byt	zařízení	nouzové
Cizinci celkem	81,1	15,8	2,6
z toho:			
Ukrajina	72,4	23,9	3,0
Slovensko	84,9	12,7	1,8
Vietnam	91,1	5,6	3,1
Rusko	90,1	7,7	1,9
Polsko	80,0	17,7	2,0